

Маннергейм. Спогади. Том II

Карл Маннергейм

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

Переклад — Юрій Зуб

© Видавництво «Наш Формат». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

11

Моє повернення до чинної військової служби. — Організація й завдання Ради оборони. — Боротьба за асигнування на оборону. — Перехід на територіальну систему. — Великополітичні аспекти. — Проти внутрішнього розколу. — Оновлення матеріально-технічної бази. — Візит до Англії. — Візит до Німеччини. — За північноєвропейську орієнтацію. — Похорон короля Георга V. — Відділ військової економіки. — Створення артилерійного заводу. — Олдершот. — Президентські вибори. — 70-річний ювілей. — Програма основних закупівель. — 20-річчя визвольної війни. — Советський Союз зондує ґрунт. — Питання Аландських островів. — Програма основних закупівель. — Поїздка до Центральної Європи. — Загрозливі передвістя. — Політичні діалоги. — Лист до президента республіки. — Фортифікаційна робота на перешийку. — Перемовини західних країн у Москві. — Доля балтійських країн. — Бойові маневри. — Московські перемовини. — Недооцінювання загрози війни. — Моє прохання про відставку. — Майнільські постріли. — Початок війни.

У 1931 році завершилася каденція президента Реландера, й очільником держави було обрано сенатора Свінгувуда, голову «самостійницького Сенату» часів визвольної війни. Уже 2 березня, на другий день після інавгурації, новообраний президент запросив мене до себе. Він висловив гадку, що з керуванням державою впорається, «але війну, — сказав він, — я не в змозі очолювати». Тож йому хотілося, щоб у разі війни я обійняв пост головнокомандувача, але щоб уже й тепер став на службу на чолі збройних сил.

Я був неготовий одразу дати відповідь. Я відчував вдячність президентові за довіру, і мене тішило, що він вважає цю справу дуже важливою та воліє обговорити її однією з перших. Утім я не

хотів, щоб ішов з посади тодішній головнокомандувач, а тому відмовився очолити військо. Якщо президент, додав я, таки вирішить доручити мені верховне командування воєнного часу, самозрозуміло, що перед тим мені було б важливо підготуватися до цього складного завдання, ознайомившись із проблемами й потребами оборонного відомства країни. Я попросив часу на роздуми до наступного дня.

У домовлений час я знову повідомив президентові, що в жодному разі не хочу в мирний час ставати головнокомандувачем збройних сил, натомість можу себе уявити на посаді голови Ради оборони, щоб попрацювати там для підвищення нашої обороноздатності й докладно вникнути у справи, пов'язані із захистом країни. Розмова скінчилася тим, що я в принципі висловив згоду обійняти посаду голови Ради оборони на час урядування президента Свінгувуда, а якщо буде потреба, стати й верховним головнокомандувачем у війні.

Було очевидно, що розвиток політичної ситуації в Європі віщує небезпеку і для Фінляндії. Закінчилося перше по світовій війні спокійне десятиліття, і 1930-ті роки від самого початку мали інакші ознаки. Советський Союз у межах першого п'ятирічного плану розпочав широкомасштабну механізацію й моторизацію армії; швидко розвивалась і його авіація. У німецькому націонал-соціалістичному русі було помітно такі тенденції, що невдовзі він міг набути й зовнішньополітичного виміру. Франція почала будувати лінію Мажино, й існувала небезпека, що вона поглине мільярди, потрібні для утримання боєздатної армії. Англія, зрівноважний чинник Європи, ослабла з військового погляду — загальну військову повинність було скасовано, й зосталася лишень наймана армія. Імперія занехала військово-повітряні сили, і навіть флот не отримав асигнувань, що їх вимагало адміралтійство. Колективна безпека, перспективу якої окреслила Ліга Націй, з

непереборною силою приваблювала більшість країн. Швеція й Норвегія зменшили своє озброєння, а Данія роззброювалася цілковито.

Фінляндія й собі скоротила термін військової служби, й уряди, а також парламентська більшість послідовно опиралися асигнуванню потрібних коштів на оборону. Комуністичну партію було розпущено, що стало наслідком реакції на її тяжіння до зради батьківщини, реакції, яка спричинилася до народного повстання — Лапуаського руху. Але серед соціал-демократів, які після виборів 1930 року стали найбільшою партією в парламенті, оборонний нігілізм усе ще мав відданих прихильників. Більшість у парламенті належала буржуазним партіям, але Аграрна спілка, друга завбільшки фракція, у питаннях асигнувань часто солідаризувалася із соціал-демократами.

Хоч від 1919 року я багато часу перебував за кордоном, та не втратив контакту зі збройними силами, а надто із шуцкорівською організацією. Я більш-менш орієнтувався в тому, якого поступу досягло фінляндське військо станом на 1931 рік і які вади йому притаманні.

Великий поступ відбувся у вишколі. Це стосувалося насамперед артилерії з її надзвичайно високим рівнем вишколу завдяки здібності й зусиллям інспектора артилерії генерал-лейтенанта Ненонена. Зросла однорідність офіцерського корпусу, і від 1924 року Військова академія випускала потрібну кількість командирів та штаб-офіцерів. Натомість ситуація зі зброєю й амуніцією була гіршою. Армія фактично мала на озброєнні лише те, що залилося із часів визвольної війни, а та зброя, звичайно, вже застаріла й зужилася. Зовсім не було сучасної техніки, зокрема протитанкової й зенітної. Усе, що мало військо з панцеротанкової зброї, — це кількадесят танків «Рено», придбаних 1919 року, коли я ще був регентом, на мою вимогу й відомих ще із часів світової війни. Не в

набагато кращому становищі перебувала й авіація. Особливо виразно постала скрута з мобілізаційними запасами, яких аж ніяк не вистачало на формування озброєної польової армії. Від 1927 року всі великі бойові навчання було з міркувань економії скасовано. Асигнувань на оборону сьак-так вистачило на створення й утримання збройних сил, яких кількісно бракувало для захисту держави, однак зброя і амуніція лишилися цілковито поза увагою.

За кілька років до того парламент ухвалив суднобудівну програму, що містила два панцерники берегової оборони, п'ять підводних човнів і невелику кількість торпедних катерів, і це відбулося насамперед завдяки активній пропаганді недержавної організації — названої згодом Спілкою фінляндського флоту, — яка обстоювала інтереси морської оборони країни. Реалізація цієї програми мала завершитися 1932 року, але вона не передбачала повного озброювання суден. З огляду на те, що суднобудівна програма поглинула кошти, набагато потрібніші для подолання нестачі найелементарнішого в армії та авіації, можна лише пожалкувати, що потяг до розвивання морської оборони не пішов на користь іншим родам війська. Керівництво збройних сил не змогло скерувати цей ентузіазм у потрібному напрямі.

Берегова артилерія більш-менш ефективно захищала столицю країни і ще деякі сектори, проте інші надзвичайно важливі прибережні й островні ділянки лишалися без прикриття. До останніх належали Аланди, оборона яких була складною проблемою.

Шуцкорівська організація постійно розросталася й охоплювала нові сфери діяльності, однак дотації на неї не зростали відповідною мірою. Взаємодія між армією й цією добровільною організацією була недосить тісною. Що технічні засоби, що вишкіл дуже різнилися, і давалася взнаки відсутність єдиного керівництва.

Держава створила кілька військово-промислових підприємств, але їхня продукція не задовольняла потреб навіть мирного часу в

зброї та боєприпасх. План мобілізації промисловості перебував на обговоренні від 1929 року, часу заснування Ради з економічних питань оборони, але жодних практичних заходів не було вжито.

Що стосується мобілізації й концентрації армії, у цьому ми дуже відставали від нашого великого сусіда. У разі агресії наше військо мусило дістатися до інвазійної брами Карельського перешийка раніше від імовірного нападника. Однак він мав на віддалі одного денного маршу від кордону залогу великого міста, а також чималі технічні й матеріальні ресурси, а в Ленінграді та його околицях міг сформувати стільки само дивізій, скільки ми в усій країні. За розрахунками, на мобілізацію й концентрацію фінляндської польової армії знадобилося б близько двох тижнів, натомість Червоній армії було до снаги за лічені дні дійти до перешийка й заскочити переважальними силами наше військо прикриття.

Через такі обставини владі Фінляндії було потенційно складно вибрати слушний момент для мобілізації. Запізнення чи вагання могло б означати загибель. Мобілізація ґрунтувалася на кадровій системі: військові частини мирного часу становили кадрову армію, яка подвоювала кількісний склад, поповнюючись резервістами. За такої системи неможливо було ні тримати достатню кількість війська на перешийку, ні швидко підсилити його. Щоправда, трохи поліпшити вразливе становище війська прикриття могли фортифікаційні споруди, але нечисленні вогневі точки, збудовані попереднього десятиріччя, уже застаріли.

Такою була загальна картина стану, у якому перебували фінляндські збройні сили на той момент, коли мені запропонували очолити Раду оборони й, отже, взяти відповідальність за обороноздатність країни. Я добре усвідомлював, що на цій посаді переді мною постануть великі та складні завдання.

Передовсім я мав зробити так, щоб парламент краще розумівся в оборонних питаннях, а також здійснити все можливе, аби усунути

хиби в оснащенні армії, призначеної для мирного і для воєнного часу. А ще мусив обстоювати і квапити переведення збройних сил на територіальну основу — так звану територіальну систему, — яку в принципі було вже схвалено, але втілення якої, як я бачив, натрапляло на труднощі. До того ж надзвичайно важливе й нагальне завдання полягало у фортифікації Карельського перешийка.

Слабке розуміння зокрема лівими й центристськими партіями того, що таке оборона країни й яке її значення, було зумовлене насамперед нерозвинутістю зовнішньополітичного мислення — природний наслідок відсутності у Фінляндії і традицій, і грамотних кадрів у цій царині. Перехід до незалежності відбувся для нашої країни, завдяки її понад сторічній автономії, без серйозних внутрішньо-організаційних негараздів і конституційних пертурбацій, проте в питанні розбудови державних збройних сил і зовнішньої політики нам довелося починати з нуля.

У 1920-х Фінляндія фактично не мала зовнішньої політики. Швеція під час визвольної війни холодно відкинула наші спроби започаткувати політичну співпрацю з нею, а аландське питання, яке тоді розмежовувало наші країни, роками заважало налагодженню фінляндсько-шведських зв'язків. Ставлення офіційної Швеції до ідеї оборонно-політичної взаємодії й військової співпраці — доконечна потреба яких стала аксіомою у військових колах ще від 1918 року — було й лишилося категорично негативним. Найкращим свідченням цього є миттєва реакція на те, як міністр закордонних справ Гедершерна наважився 1923 року в одній із застільних промов висловити особисту симпатію до оборонного союзу з Фінляндією — за добу посаду міністра закордонних справ обіймала вже інша людина!

Втручання Німеччини у фінляндську визвольну війну, як я й передбачав, стало тягарем для нашої зовнішньої політики. Всупереч сподіванням великої частини народу, виявилося, що Німеччина —

це аж ніяк не підпора. У квітні 1922 року Німецька республіка розпочала співпрацю із Советським Союзом на базі Рапалльської угоди, яку згодом було доповнено німецько-російським пактом про ненапад, коли 1926 року Німеччина вступила до Ліги Націй. Так Німеччина дістала змогу не зважати ні на санкційний параграф статуту Ліги, ні на Аландську конвенцію, до підписантів якої вона належала.

Для Фінляндії вже це було тривожним фактом, який підточував колективну безпеку. А ще більше її значення маліло внаслідок загального роззброювання, розпочатого одночасно з тим, як Советський Союз — ініціатор регламентування військового озброєння на Генуезькій конференції 1922 року — нарощував військовий потенціал. Ще в 1920-х було цілком зрозуміло, що безпека під егідою Ліги Націй — це фікція. Хоч Фінляндія не зовсім перейнялася ідеєю колективної безпеки в системі Ліги, ця ідея вочевидь відігравала велику роль у тому, як парламентська більшість оцінювала питання оборони держави. Відчувалося, що в цьому важко буде домогтися якихось змін. А проте існування країни як суверенної держави залежало від того, чи усвідомить фінляндський народ, що раціонально зорганізовані збройні сили є найпершою умовою самостійної зовнішньої політики, спрямованої насамперед на захист власних інтересів країни. Я міг лишень сподіватися, що розбудова соціального життя й зусилля, спрямовані на зцілення ран 1918 року, полегшать мені завдання і викличуть довіру в лівих партіях. Гадаю, що це мені певною мірою і вдалося, але, на жаль, занадто пізно.

Рада оборони, чи радше її зародок, на папері вже існувала. Цей орган було створено указом від 22 квітня 1924 року, і найточніше його можна описати як комітет, у якого президент мав змогу попросити експертних висновків. Ця рада не мала права виявляти власну ініціативу й збиратися, коли хотіла, не мала вона і жодної

відповідальності. Головою ради був міністр оборони, а членами її автоматично ставали командувач збройних сил, начальник Генерального штабу, головнокомандувач шуцкору, а також два члени, яких президент призначав на рік. Указ геть обминав питання про верховного головнокомандувача на час війни, про його місце перебування й функції в мирний час.

Після того як я погодився очолити Раду оборони, цей орган треба було щонайперше реорганізувати — можна сказати, створити наново — і зробити це ще до мого офіційного призначення, адже дотепер обов'язки голови автоматично виконував міністр оборони. Нову Раду оборони президент створив 11 березня 1931 року указом, приписи якого щодо складу, функції і повноважень Ради були далекими від ідеалу, та все ж містили очевидні покращення. Ця Рада оборони складалася, крім головнокомандувача збройних сил та начальників Генерального штабу й шуцкору — автоматичних її членів — ще з двох генералів, що їх призначав на три роки президент. Отже, склад став суто військовим. Обрання голови Ради належало до функцій президента, який призначав його з-поміж її членів. Важливо й те, що відповідно до нового указу засідання Ради скликав її голова, а не президент. Утім найбільше важило те, що то вже був не лише дорадчий орган, який на прохання давав експертні висновки. Тепер він мав право, та й обов'язок, подавати пропозиції, спрямовані на підвищення обороноздатності.

10 червня 1931 року президент призначив мене — формально на трирічний термін — головою цієї оновленої Ради оборони. Він волів наразі повідомити лише найвище військове керівництво, що відповідно до цього призначення, у разі війни я обійму пост головнокомандувача. Уже того самого дня я скликав членів Ради оборони на перше засідання. Присутніми на ньому були генерал-лейтенант Сигво, генерал-майори Мальмберг і Еш — усі троє в статусі автоматичних членів, — а також мій начальник етапу

часів визвольної війни, відомий промисловець, генерал-майор Вальден, який разом із головою Ради належав до тих членів, яких призначав президент.

Попри недосконалість нового указу, я вважав, що ми можемо братися до роботи на його основі. Утім незабаром з'ясувалося, що повноваження, надані Раді оборони, потребують уточнення. Хоч Рада не мала виконавчої влади, то був відповідальний орган, який мусив тісно співпрацювати що з іншими ланками оборонного відомства, що з органами, які належали до різних офіційних і приватних сфер діяльності. Тому інтереси обороноздатності конче потребували того, щоб не лише керівництво збройних сил, а й ширші кола знали про рішення президента призначити голову Ради оборони верховним головнокомандувачем воєнного часу.

В офіційному листі, текст якого Рада оборони ухвалила 13 жовтня 1931 року, її члени довели цю позицію до відома президента республіки, який дав відповідні вказівки прем'єр-міністру й міністру оборони. Утім стосунки між головою Ради оборони й головнокомандувачем збройних сил було остаточно регламентовано аж 25 серпня 1933 року, коли президент дав тодішньому головнокомандувачу, генерал-майорові Естерману персональне й таємне розпорядження:

Цим наказую Головнокомандувачу Збройних Сил упродовж усього часу, доки фельдмаршал Карл Густав Маннергейм очолюватиме Раду оборони, дотримуватися інструкцій голови Ради оборони стосовно оперативного приготування до воєнного часу, а також пов'язаної із цим планувальної й організаційної роботи, спрямованої на підвищення обороноздатності.

Однак організаційних заходів, зумовлених цим розпорядженням, було вжито аж 1938 року, коли в голови Ради оборони після чималих зусиль з'явився власний штаб, що складався з розвідувального й оперативного відділів Генерального штабу.

Робота тривала на підставі указу 1931 року, доки президент республіки видав 1 квітня 1938 року новий документ, який неабияк поліпшив становище. У ньому було прописано, що голову Ради обирають безпосередньо, а не з-поміж її членів. Крім очільника й автоматичних членів, тепер Рада мала у складі ще трьох генералів, що їх призначав президент за поданням міністра оборони, який перед тим мусив узгодити це питання з головою Ради.

Цим новим указом членами Ради оборони було призначено генерал-лейтенанта Егквіста, а також генерал-майорів Вальдена й Вальве. У новому складі Рада вперше зібралася 5 травня 1938 року. Тоді було ухвалено, що надалі вона засідатиме регулярно першого й третього вівторка кожного місяця.

Після цієї конспективної розповіді про моє становище на посаді голови Ради оборони, а також про трансформації, яких зазнало це моє знаряддя праці впродовж тих вісьмох років, коли ми бігли наввипередки з дедалі ближчою бурею, я хочу в контексті загального розвитку подій дати огляд власних тогочасних намагань і, на мій погляд, вельми незадовільних їх підсумків.

Якщо повертатися до першого засідання Ради оборони, що відбулося 10 червня 1931 року, діяльність було розпочато обговоренням капітальних витрат на оновлення матеріально-технічної бази оборонного відомства, закладених у проекті державного бюджету на 1932 рік. Природно, що згодом питання, пов'язані з бюджетом, стали істотною частиною дискусій у Раді оборони. За кілька тижнів до того запрацював призначений урядом «комітет у справах ощадності», який виробив загальні настанови щодо розгляду питань, пов'язаних з бюджетом. Тепер Рада оборони мала своєю чергою визначитися з позицією стосовно статей витрат у проекті бюджету, які містилися в програмі закупівель для збройних сил.

Парламент, обговорюючи 1930 року державний бюджет на 1931-й, ухвалив принципове рішення про так звану екстрену програму, спрямовану на закупівлю найпотрібнішого нового обладнання для армії та флоту, а також на підсилення авіації. У цю програму — сама назва якої свідчить про її характер — було закладено 700 мільйонів марок асигнувань, розподілених на шість років. На 1931-й припадало 75 мільйонів із загальної суми, а починаючи від 1932 року, коли, за розрахунками, мало завершитися виконання суднобудівної програми, по 125 мільйонів на кожен з наступних п'ять років. Комітет у справах ощадності, посиляючись на економічну скруту, запропонував зменшити асигнування на 1932 рік, призначені для оновлення матеріально-технічної бази, до 75 мільйонів марок.

Щоб дати уявлення про найочевиднішу нестачу, далі треба трохи детальніше розповісти про те, як саме військове керівництво задумало використати оті 125 мільйонів, асигнованих на 1932 рік. За планом розподілу загальної суми асигнувань 66 мільйонів ішло армії, 29 мільйонів — військово-морським силам і 30 мільйонів — авіації.

З 66 мільйонів марок, призначених для задоволення найнагальніших потреб армії, одну з найбільших статей — 10 мільйонів — треба було використати на підсилення зенітної артилерії, потреба якої, за оцінками, становила 20 батарей, тобто загалом 80 гармат. В екстреній програмі, яка виходила з наймінімальніших вимог, кількість зенітних гармат зменшилася до 34. На той час було лише 16 гармат, а зазначених 10 мільйонів марок вистачало не більш як на 8 гармат із боєприпасами.

...

Далі — у повній книжці «Маннергейм. Спогади. Том II».
nashaknyga.com.ua